

CEMAL SÜREY[Y]A'NIN YAZIN DÜNYASINDA FOLKLOR İRÖNİSİ*

Atiye NAZLI**

Eleştiremediğimiz şey bizim değildir.

(Cemal Süreya)

İRÖNIE FÖKLÖRİQUE DÄNS LES ESSAIS DE CEMAL SÜREYA

Cemal Süreya (né Cemalettin Seber) est né à Erzincan en 1931 en tant qu'ainé d'une famille de quatre enfants. Bien que la famille ait d'abord vécu dans l'aisance, son père a fait faillite alors que le poète n'avait que 6 ans et la famille a déménagé à Bilecik où sa mère est morte suite à une maladie. Cette perte a amené l'auteur à découvrir un monde différent. Süreya qui a fréquenté l'école primaire à Istanbul a été placé sous la garde de sa grand-mère et a subi plus tard la sévérité de sa belle-mère ; ces facteurs auraient contribué à son expérience du monde. Süreya, étudiant boursier en internat, a poursuivi ses études primaire, secondaire et universitaire à Istanbul sous la supervision de ses oncles, et des ouvrages biographiques soulignent qu'il s'est initié à l'écriture à l'âge de 9-10 ans. Il a écrit tout au long de sa vie dans diverses formes, en vers et en prose. Süreya est considéré dans la littérature turque comme un pionnier du mouvement dit « Second renouveau », explorant de nouveaux procédés techniques d'inspiration et d'expression dans la poésie. Il a également composé de nombreux essais, dont *Günübürlükler*, *Şapkam Dolu Çiçekle*, *Günler*, *99 Yüz İzdüşümler - Söz Senaryosu*, *Folklor Şiire Düşman* ; ce dernier, teinté d'ironie et d'humour qui marquent à la fois sa poésie et sa personne, remet en cause l'utilisation des éléments folkloriques dans la poésie. Ne craignant nullement d'être considéré comme un poète s'opposant au folklore, Süreya formule pourtant une critique réservée vis-à-vis de la poésie populaire tout en sachant adapter avec brio à la poésie contemporaine la perspective de Karaca Oğlan privilégiant certains thèmes tels la femme, la nature et la mort. La présente étude tente d'aborder à partir de *99 Yüz İzdüşümler - Söz Senaryosu* et *Folklor Şiire Düşman* les caractéristiques du regard critique et ironique de Süreya qui, par une remarquable maîtrise linguistique, touche les domaines aussi variés que colorés, allant des portraits au folklore.

Mots-clés : *Cemal Süreya, folklore, poésie populaire, récits populaires, ironie, dadaïsme, humour*

FÖKLÖR İRÖNY İN CEMAL SÜREYA'S ESSAYS

Cemal Süreya (née Cemalettin Seber) was born in Erzincan in 1931 as the oldest child to a family with four children. Though the family initially lived in affluence, when the author was 6 years old his father was bankrupted and the family moved to Bilecik where his mother fell ill and died, leading the author to experience a different world. Süreya who attended school in Istanbul was placed under his grandmother's care and his stepmother was cruel, these factors may have contributed to his experience of the world. Süreya, a boarding scholarship student, attended primary, secondary and high school in İstanbul under the supervision of his uncles and it has been noted in sources that he started writing at age 9-10. He composed various styles of prose and poetry books throughout his

* Geliş tarihi: 11.12.2021 – Kabul tarihi: 15.01.2022

** Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, ORCID: 0000-0002-8640-2216, atiyenzazli@hitit.edu.tr, atiyenzazli@gmail.com

life. Süreya was a pioneer of the Second New in Turkish literature, breaking traditional moulds and adding a new dimension. Proponents of this movement helped change further stylistic movements, opening up a new world of poetry. Süreya did not only compose poetry but also wrote essays. Some prominent examples are his works entitled *Folklor Şiire Düşman* and *99 Yüz İzdüşümler - Söz Senaryosu*. Especially the work *Folklor Şiire Düşman* has been noted in literature as a statement of the proponents of the Second New. This work entails Süreya's view of life and reflection of irony and humour in poetry. Not bothered about being labelled as an opponent of folklore, Süreya has criticized folk poetry and other types of folk literature while also successfully adapting Karaca Oğlan's perspective on subjects such as women, nature and death to contemporary poetry. The two works from Süreya to be studied may seem to contain contradictory rationale, but these will be evaluated in terms of the concepts, critical approach, irony, dadaism, folklore they contribute to literature. In the article the forms of irony in Cemal Süreya's two works will be considered to shed light on his linguistic mastery.

Keywords: *Cemal Süreya, folklore, folk poetry, folk narrations, irony, dadaism, humour*

Giriş

Cemal Süreya, Türk edebiyatının sıra dışı şairlerinden biri olarak, yaşadığı dünyanın duvarlarını aşan ve bunu eserlerine yansıtan bir şair ve edip olarak tanınmıştır. Hayatı ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler onun 1931 yılında Erzincan'da varlıklı bir ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya geldiğini, altı yaşından sonra babasının maddi durumunun kötüleşmesi ve Dersim olayları sonucunda Bilecik'e göç etmek zorunda kaldıkları yönündedir. Cemal Süreya'nın hayatını şekillendiren olaylar dizini annesinin ölümü ile başlar, ardından babaannenin torunlarına bakması, baba ile Cemalettin (Cemal)'in İstanbul günleri, üvey anne ve kardeşlerin durumu, sonrasında yatılı okullar, aile hasreti gibi pek çok olay onun hayatının duvarlarını aşmak için bir engel muhtemelen sessiz çığlıklardır. Ancak o, oturup feryat etmek yerine, düşüncelerini, eleştirilerini, olanları ve yaşanılanları kelimelere dökerek anlatmayı seçmiştir. Şiirlerinde ve yazılarında görülen o ince alaycı tavır bütün hayatı boyunca yaşanılan dünyaya başkaldırının bir başka adıdır. Kendisi de yazılarında ve şiirlerinde bu ironinin olmasından memnundur, çünkü Cemalettin Saber'i Cemal Süreya yapan da budur. 1990 yılına kadar hayatını her anlamıyla yaşamaya çalışan ve ölümsüz eserler bırakan Cemal Süreya'nın iki eseri çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Bunlardan ilki *Folklor Şiire Düşman* ikincisi Türk siyaset ve sanat dünyasının bir panoraması olan *99 Yüz İzdüşümler - Söz Senaryosu* adlı eserleridir. Bu çalışmalarını seçmemizin nedeni, kendi içinde çelişmesine karşın aynı zamanda örtüşmesidir. Yani çalışmalarında sıra dışı bir mizah ve sert bir ironi söz konusudur. Kendi ifadesiyle o, bu durumu şöyle açıklar:

Gülümsemeyle hüznün yan yana gider benim şiirimde. Yazılarımda da ironik bir tavır ağır basar. Yazılarımda da ironi kendisinin tersi olan ağırbaşlılıkla yan yanadır gibi geliyor bana. Bir gereksinim mi, bilmiyorum. Ama bir yöntem olmadığı muhakkak. Bir sonuç, diyelim. Böyle yetişmişim. Yine de şöyle bir şeye dikkat ettim, özgürlük ve kendime güven durumu beni hep lirizme, sıkıntı ve bunalım ise hep humora atmış. Oysa tersi olmalı gibi geliyor, değil mi? 'Belki de humor zayıf yanımın yansıması. Yine de orada daha güçlüyüm, etkiliyim. İroni bende imge arayıcısı da galiba. Hayatımda

söz ilişkisi en güçlü ilişki olmuş. Ayrıca en görünen ilişki. Çürütme değil, ortaya koyma; görünür kılma özlemi beni dilde bu yöne götürmüş olabilir.
(Oral 1992: 16-17)

Cemal Süreya, Türk edebiyatının her dönemini bilmekte aynı zamanda Batı edebiyatını özellikle Fransız edebiyatı şair ve yazarlarının eserlerini okuyan, çözümleyen bir aydın olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun hayatı ile ilgili kaynaklarda Fransızca'yı öğrenmesi örnekleriyle anlatılmaktadır. Ancak bir dili öğrenmek ile o dile hâkim olmak aynı değildir. Süreya ise hem Fransızca'yı öğrenmiş hem de şiirlerini çözümleyecek kadar hâkim olmuştur. O, Türkçenin dil zenginliğini hemen her denemesinde vurgulamakta ve bir şair olarak ana dilinin inceliklerini şiirlerine de yansıtmaktadır.

Cemal Süreya'yı tanıtmaya çalıştığımız ilk eseri *Folklor Şiire Düşman* adlı denemeleridir. O, bir şair olarak, Türk şiirinin içinde bulunduğu kısır döngüyü fark etmiş ve bazı şairlerin halkın binlerce yıllık meydana getirdiği kalıp ifadeleri kullanarak şiiri kendi düşünce ve hayal dünyaları yerine hazırcılığa kaçanları folklor yani halk bilimini kendi çıkarları için kullanan kişileri ince bir alay ile eleştirmiştir. Ancak eserin adının *Folklor Şiire Düşman* olması Süreya'nın halk bilimi unsurlarını yok saydığı gibi bir algı oluşturmaktadır fakat o, bu durumdan rahatsız değildir. Enis Batur, Süreya'nın bu özelliğini şöyle dile getirmektedir:

Eski biçimlerle yeni içerikler çok denendi bizim şiirimizde. Ama halk edebiyatının sahici temposuyla yalnızca Cemal Süreya modern bir şiir kurabildi. Bu buluşuna sığınmadı, biçimlerden ve kalıplardan çok sessel ve ritmik yararlanmalara dayanarak beslenme dozunu arttırmayı başardı.
(Duruel 1996: 21-22)

Süreya bir aydın şair olarak gelecek yüzyıllara yaşadığı dönemin görüşlerini yansıtmaya çabası bir halkbilimci titizliği ile dile getirmektedir. Sedat Veyis Örnek halk bilimi/folklor tanımı *Halkbilim, bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bir bireşime vartırmayı amaçlayan bir bilimdir.* (2000: 15) şeklindedir. Süreya'nın *Folklor Şiire Düşman* adlı çalışmasında geçen 'folklor' kavramı 'halk şiiri' ile başlayıp pek çok türde örnekler vermesi Örnek'te de yer alan folklor ile ilgili ilk makaleler başlığında geçen Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın *Folk-lore* başlıklı makalesinde geçen *...Durub-u emsal dahi dahil olmak üzere avam şarkıları, destanlar, bilmeceler, hatta hikâyeler hep birden hatıra gelir. O tabir, bütün avam edebiyatının ilcümle asar-ı tecelliyatını şamildir.* (2000: 23) ifadesi ile benzer görüşlerdir. Süreya başlangıçta sadece halk şairlerini daha doğrusu yaşadığı dönemde halka dönüş hareketiyle bir şeyler meydana getirmek yerine halk şiirlerinin belirlediği kalıp ifadelerle ve halk şairlerinin meydana getirdikleri şiirlere olan eleştiridir. Süreya'nın eserinin başlığında geçen 'Folklor' ifadesi yerine sadece 'Halk Şiirinin geçmiş olması, kanaatimize göre onun dil sevgisine aykırıdır. Aynı zamanda sadece şiir açısından değil diğer halk bilimi türlerini hakkında görüşlerini açıklaması açısından da bir eksiklik olacaktır. Ancak Süreya folklor tanımı bilmekte alanın eksiklerini ve yüceltilmesi gereken kısımlarını da bilmektedir. Böyle bir anlayış onun hem muhalif hayat anlayışı olarak düşünülmesine karşın aslında o, hayatı boyunca yaşadığı iniş ve çıkışlar gibi her alanın da artı ve eksilerinin bir yansıması gibidir. Kendi ifadesiyle bu bir ironidir. İroni

kelime anlamıyla *Söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme*.¹ olarak verilmesi, Süreya'nın eserine bu başlığı vermesinin nedenini de açıklamaktadır.

Süreya'nın folklor olarak ilk tanımladığı kavram, halk şiiri ve âşık şiiri şeklinde görülmektedir. Ancak onun eleştirdiği Karaca Oğlan, Pir Sultan değil aksine, 20. yüzyılda kendini geliştirmek ve Türk şiirinin devamı niteliğinde bir şair olarak geliştirmek yerine "halka dönüş" hareketini halk bilimi unsurlarından deyimleri ve daha önceki halk şairinin şiirlerini taklit eden şairler içindir. Çünkü hemen her şiirinde ve her yazısında Türkçeyi ve halk edebiyatı ürünlerini yerinde ve uygun olarak kullanan Süreya'nın kültür taşıyıcısı olduğu kanaatindeyiz.

Onun *Folklor Şiire Düşman* adlı çalışmasında adeta fikirlerinin çarpıştığı görülür sanki iki Süreya vardır. Birincisi folklor adı altında halk şairlerini acımasızca eleştiren, diğeri de asırlar öncesinde Türkçenin bütün inceliklerini şiirlerine uygulamış bir halk şairi şövalyesi... Birinci Süreya'nın görüşleri

... bizde hala folklorla, halk deyimlerine şiirlerinde fazlasıyla yer veren şairlerin kısır bir yolda oldukları sanıyordum. Çünkü folklorla şiirin bugünkü entelektüel niteliğini taşıyacak yeti yoktur. Halk deyimlerinin havası şiirin kanat çırpmasına imkan vermeyecek kadar dar bir havadır. (1992: 23) Folklorun şiir için kaçınılması gereken bir tehlike olduğu sonucuna varabiliriz. (1992: 24) Folklor ve halk deyimleri ancak bir şairi taşıyabilir, fazlasına dayanacak gücü yoktur. (1992: 25)

şeklinde dir.

İkinci Süreya'nın görüşleri, 'Yâr' kelimesi üzerinden açıklanmaktadır.

Halk şiirimizin üç ustası Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan. Karacaoğlan'daki Türkçe gizil güç hiçbir eski şairde yok. Hiçbir eski şair bugünkü Türkçeyi (üstelik ne kadar bunalımlı bir dil!) müjdelememiş. (1992: 86) Karacaoğlan bütün Türkçeyi dolanmış. Dil kokuyor nefesi.. İki anlamda da. (1992: 87)

Süreya'nın Şiirim tutku ve jesttir. (Duruel 1996: 29) ifadesi onun, şiirinde yer alan 'jest'i tanımlamak açısından oldukça önemlidir. O, *Sanırım jest'te düşmanı bile dost gibi selamlama anlamı var. Beklenebilir selam; kimi zaman zorunlu selam; kimi zaman da beklenmedik selam (asıl o!)*. (1996: 30) açıklaması ve geri planda yer alan hikâyesinde geçen beyit oldukça anlamlıdır.

Ey gönül bir can için her cana minnet eyleme

İşret-i dünya için sultana minnet eyleme". (Duruel 1996: 29)

Kaynaklarda bu beyit Eba Müslim Horasani adına kayıtlı olarak gösterilmektedir. Bu beyit muhtemelen Süreya'nın daha sonraki şiir ve yazın hayatına da tesir etmiştir. O, bu beyti 'jest'i yani bir bakıma şiirinin jest ile olan bağına kaynak göstermektedir.

Şiirlerinde yer verdiği 'jest' kavramını açıklarken aynı zamanda halk edebiyatı türlerinden olan destan ve masal anlatıcısı yönünü ele alan Süreya, destan anlatıcılarının çoğunlukla erkek olmasının açıklamasını, savaş sırasında yapılan kahramanlığın arka planında şairin onu anlatması bir nevi destan anlatıcısının jest kullanmasına bağlamaktadır. (Duruel 1996: 30) Kanaatimize göre destan anlatıcısı hareketli anlatımını jest olarak

tanımlamaktadır. Destan ya da masal anlatıcıları özellikle de destan anlatıcılarının, sesinde, yüzünde ve hareketlerindeki hareketlilik, coşkunculuk jest'dir. Süreya da bu jesti kendi şiirlerinde yaşanılmışlığın izleri olarak yansıtmaktadır.

Süreya'nın çocukluğu ile ilgili ilk bilgiler, bir başka halk edebiyatı türü olan halk hikâyesi ile ilgilidir, o annesinden belki dinlediği ninniye hatırlayamamaktadır ancak "Kerem ile Aslı" hikâyesi onun için anlamı bambaşkadır. Çünkü bu hikâye muhtemelen annesinden kulaklarında kalan son ve unutulmaz sesi hatırlatmaktadır. Kendi ifadesiyle çocukluğunda geçirdiği havalelerden sonra annesi Gülbeyaz'ın ona içirmek için hazırladığı bir bardak sütü içmesinin tek şartıdır. "Bu hikâye onun için hastalık sonrası şifadır." (Perinçek-Duruel 2008: 21)

"Ve kulaklarında annesinin sesi:

Ateş Kerem,

Tutuş Kerem,

Yan Kerem..." (Perinçek-Duruel 2008: 25)

Süreya da tıpkı Kerem gibi duygularını hem yaşayan hem de yaşatandır.

Folklor Şiire Düşman adlı eserinden Süreya, folklorun farklı konuları ile 20. yüzyıl edebiyatında bir bakıma romanın serüveni şeklinde değerlendirebileceğimiz, 'Çizgi Roman'ı ve konularını folklorla dayandırmaktadır. Kara Murat, Tarkan vb. Çizgi roman devamında ortaya çıkan karikatürlerin ve onu meydana getiren karikatüristlerin hakkındaki görüşleri şöyledir: *Folklor kaynağına, söylencelere hiç yer yok onlarda. Kitle romanı geleneğinden iyice kopuklar. Hele bu tür çalışmayı kara mizah biçiminde verdikleri savında olanlar...* (1992: 35) Karikatürün mutlaka bir mizah unsuru barındırması gerektiğinin altını çizen Süreya, bu mizahın da kökünün folklorla aranması gerektiğini söyleyerek karikatürde folklorla dayalı olmayan bir kara mizahın sığ ve eğreti olacağı savını belirtmektedir.

Batılı anlamda tiyatro geleneğinin Türk edebiyatına Namık Kemal ile geldiği kaynaklarda yer almaktadır, Süreya, Batılı anlamda tiyatronun kültürümüzde olmamasının nedenini aslında Türk insanının tiyatro ihtiyacını karşılayan bir türün olduğunu ve türün de halk oyunları olduğu savunmaktadır.

Türk halk oyunlarının başarısı nereden geliyor acaba? Bu konuda düşündüm, aklıma şöyle bir şey geldi: Anadolu'da tiyatro geleneğinin olmaması ya da sadece iz halinde olması, tiyatro gereksinimini de oyunlarda sağlamayı gerektirmiştir. Bilmem, bu saptamada ne dereceye kadar bir doğruluk payı olabilir. Diyorum ki, bizim halk oyunlarının hemen hepsinde, özellikle de uluslararası şölenlerde başarı kazanmış olanlarda, bir konu, denebilirse bir entrika, bir düğüm, kişiler vardır. Bu da, ister istemez, oyuna psikolojik bir süreç kazandırmaktadır. Ayrıca onu aletli bir dans haline getirmektedir. Bir bakıma tiyatrodur bizim oyunlar." (1992: 66)

Süreya'nın çocukluğuna dair anılarında karşımıza halk hikâyeleri çıkmaktadır. Annesinden dinlediği Kerem ile Aslı'dan başka kahramanlık konulu Cenk kitapları

onun düşünce dünyasının olağanüstü kahramanlık hikâyeleridir: *Cenk kitaplarıyla halk hikâyeleri'yle başladım okumaya. İlkokul üçe kadar yirmi-otuz başlıklı bu dizinin her kitabını en az yirmişer kez elden geçirmişimdir. 'Yedi Yol Cengi'ni hiç sevmemişim. Çünkü Hazreti Ali orada biraz da normal bir insan gibi gösteriliyordu.* (1992: 74)

Özdemir İnce, Cemal Süreya'nın şairliğini şiirsel anteni ve radarları metafizik düzeyde duyarlıydı, bir şiir medyumuydu. (Duruel 1996: 18) olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda İnce, Süreya'nın kendini geliştirdiği kaynakları da sıralamaktadır. Cemalettin Saber (Seber)'in başlangıçta 'Süreyya'² olarak orta ikinci sınıfta seçtiği bu ad bize göre okuduğu kaynakları özümsemesinden kaynaklanmaktadır. Bu kaynaklar: Divan ve halk şiirleri, Tanzimat sonrası şiirler, Kutsal kitaplar, mitoloji, destan, tarih, coğrafya, maliye, bilimsel bilgi ayrıca Guillaume Apollinaire, Max Jacop, Paul Eluard ve Jacques Prevert gibi Fransız şairlerin şiirleri. (Duruel 1996: 18)

Süreya, *Ben eski edebiyatımızın değerleriyle de, Batı edebiyatının değerleriyle de beslendim. Şiirim, bu iki edebiyatın çelişkisidir.* (Duruel 2002: 199-120; Alpaslan 2009: 448) ifadesiyle o, şiirlerinin ve eserlerinin çok yönlü incelenebileceğini aynı zamanda da eleştirmesi gerektiğini belirtmektedir. Süreya da, Binbir Gece'nin Doğu felsefesini aynı zamanda Batı'nın gerçeküstücülük ve Dadaizm³ akımını görmemiz mümkündür.

İnce'nin onun şiir dünyası ile ilgili *Cemal Süreya'nın keskin zekası, kıyasız imgelemi, sınırsız dili aracılığıyla gülen ve uçarı bir şiire dönüştüğünü ...* (Duruel 1996: 18) tanımındır.

İnce'nin belirttiği özellikler, Süreya'da sadece şiir dünyası için geçerli olmayıp denemelerinde de kendini göstermektedir. O, tam anlamıyla bir Doğu bilgisi aynı zamanda Batı aydını olabilmiş bir değerdir.

Klasik Türk edebiyatı ile halk edebiyatında mesnevi ve halk hikâyesi türünü karşılaştırması onun bu eserlerin kültür taşıyıcı özelliklerini de ortaya koyması açısından önemlidir. *Kerem ile Aslı halk edebiyatında Leyla ile Mecnun'un eşdeğeri olması gereken bir yapıt.* (Süreya 1992: 87) Leyla ile Mecnun'un Türk edebiyatında yer almasını ise *bugünün Anadolu ve uygarlık ilişkisinin trajik görüntüsüdür.* (Süreya 1992: 87) olarak tanımlıyor.

Süreya'nın bütün şiirleri, eserleri, hayatı ve düşünce dünyası dikkatlice incelendiğinde onun çocukluktan itibaren, tekerleme ile başlayan hikâye ve masallarla devam etmiş sonrasında ilk okuma hevesi ve okuduğu eserlerin içerikleri, İstanbul ve Mülkiye yıllarında okuduğu kitaplar, Süreyya'yı Süreya yaptığı kanaatindeyiz. Çünkü o, hemen her kitabı okumuş, düşünce süzgecinden geçirmiş ve Türk edebiyat ve şiirinin gelişmesi için eleştirel bir bakış açısını ona göre, kişilik, jest, humor, 'kara mizah', ironi ve gerçeküstücülük ile dile getirmiştir. Fransız şairlerinde yer alan sürrealizm yani gerçeküstücülük Süreya'da tekerlemelerde kendini göstermektedir.

Süreya'nın eserleri incelediğimizde tekerleme ile ilgili; *Tekerlemenin İngilizce karşılığı olan 'jingle' sözcüğünün bir anlamı da 'vezinsiz şiir'.* (1992: 114) görüş ve açıklamasının ardından çeşitli örnekler vermektedir. Tekerleme türünü edebiyatımızdaki 'gerçeküstücülük'ün temsilcisi olması gerektiğini ancak sadece hayatımızda yer ettiğini söylemektedir. Tekerlemenin tanımını Pertev Naili Boratav şöyle yapmaktadır: *Tekerleme, baş-uyaklar ve uyaklarla elde edilen ses oyunları ile ve çağrışımlarla birbirine bağlanıvermiş, belirli bir şiir düzenine uydurulmuş, birbirini tutmaz birtakım hayallerle*

düşüncelerin sıralanmasından meydana gelmiştir. (1995: 134) Süreya ise tekerlemeyi şiirde bir akım olan “sürrealizm” ile bağdaştırmaktadır. Bizce de ‘tekerleme’ türü, sadece hoş vakit geçirmek için ya da ses benzerliğini sağlamak için söylenmiş söz sıralaması değildir. Her bir tekerleme, toplumların bilinçaltında yatan kültür izlerini taşımaktadırlar. Süreya’da yer alan tekerleme örneği aşağıdaki gibidir.

TEKERLEME

Aman aman dostum

Ben sana küstüm

Armudu kestim

Tavana astım

Pat dedi düştü

Annem yoğurt getirdi

Karıncalar üşüştü

Kedi burnu batırdı

Bu kediyi napmalı

Pencereden atmalı

Pencerede bir kuş var

Kanadında gümüş var

Eniştemin cebinde

Türlü türlü yemiş var

Yemişimi yediler

Bana miskin dediler

Ben miskinden beterim

Sokak sokak gezerim (1992: 115-116)

Bu tekerlemeden başka çocuk oyunlarında söylenilen bir tekerleme de *Folklor Şiire Düşman* da yer almaktadır. (bkn. 1992: 116)

Halk biliminin hemen her konusuna yer veren Süreya, *Folklor Şiire Düşman* adlı eserini de bir başka halk edebiyatı türü ile tamamlamaktadır. Efsane... ‘Sıcak Nal’da ‘Kehanet 1985’ adlı şiirinin hikâyesini anlatırken, bir efsane örneğine yer vermektedir. Efsanenin konusu şöyledir. Lokman Hekime kaç yıl ömür yaşayacağını kendisinin belirlemesi söylenmiş. O da en uzun yaşayan kartaldır diye yedi kartalın hayatını istemiş. Bundan dolayı rivayete göre Lokman Hekim’in en az 560 yıl yaşadığı söylenmektedir. Süreya da kendisinin yaşayacağı ömrü belirlemek için kırlangıç kuşunu seçmiş ve kırlangıçların 9 yıl yaşamasından hareketle yedi kırlangıç ömrünü kendisine seçmiştir. (1992: 150)

Süreya, 99 Yüz adlı eseri, klasik edebiyatımızda Nef-î, tasavvuf edebiyatımızda Hatâî, Niyazi Mısrî, halk edebiyatımızda Bayburtlu Zihnî gibi dile getiren ve tanıttığı kişilerin adlarını vermekten çekinmeyen, çeşitli hikâye ve benzetmelerle meydana getirdiği, hiciv, yergi, eleştiri ve kara mizahın ustaca sergilediği bir kitaptır. Bu eserinde bir başka halk edebiyatı türü vardır. Süreya’nın, bu eserinde vermiş olduğu örneklerde

dünya edebiyatının önemli eserlerini okuduğunu görmemiz mümkündür. Ele aldığı kişileri çeşitli özelliklerinden dolayı benzetme yoluyla tanımlaması bir düşünür ve şair olarak paha biçilemez bir şekilde yaşadığımız dünyanın ironisidir. O, bunu masal ile Binbir Gece Masalları ile yapmaktadır. Öncelikle hakkında bilgi vereceği kişiden önce eseri ve masal içinde geçen kahramanı tanıtır (!).

Binbir Gece” kişisidir. Bilindiği gibi, Binbir Gece Masalları’nın birkaç kaynağı var: Arap, İran, Hint. Bu masalarda, özellikle de bütün bir Yakındoğu geleneğinde, mahşer duygusunu eğlence ögesinden de geçiren, cesareti ikiyüzlülükte de onaylayan davranışlar öne gelir. Binbir Gece Masalları’nın ana teması, ölümü erteleme, ama yalnız bir gün için erteleyebilme kaygısına dayanır. O “bir gün” her gün sürecektir: Erotik vakit geçirme yolları, tiryakiler. Kahire hırsızları, sihirli lambayı kapmak isteyen Alaeddin’ler. Sultanahmet cinleri, ağıulu çaylar, Tahtakale maymunları, Harun Reşid dönemindekileri aratmayan dolandırıcılar, bankerler, uzak ülkelerde olağanüstü Sindbad yolculukları...” (2010: 15)

Eserde yer alan bir diğer masal Keloğlan’ın kurnazlığını, Arsen Lupen’in hırsızlığını bir arada toplayan yeni bir kahramandır. ‘Banker Bako’ masalının başlığı olabilir. Aslında masalın çağdaş bir yanı da vardır. Bako (...) *Keloğlan ile Arsen Lupen karışımı bir tip. Padişahın kızını alamadı. Ama masal da henüz bitmiş değil.* (2010: 345)

Tanıttığı kişileri genelde bir halk edebiyatı türünün kahramanı ile tanımlayan Süreya, Köroğlu destanı ile ilgili (2010, 87) sayfalarda yiğitliğini, Köroğlu’nun fıkrasını (2010: 142) sayfalarda, Köroğlu’nun akıllı ve kurnazlığı (2010, 183) sayfalarda bazı kimleri tanımlamak için yer vermektedir. Aynı zamanda Cengiz Han Destanı ya da Moğolların Gizli Tarihi hakkında bilgisinin olduğunu da (2010: 128) görmekteyiz.

Süreya’nın, dil konusunda çeşitli görüşleri bulunmaktadır. Biz, Türkçe konusundaki görüşlerinden ziyade Türkçede yer alan bir kelimenin anlamı üzerine olan görüşleri üzerinde durmak istiyoruz. *Türkçede, içinde “el” sözcüğü geçen 300’ü aşkın deyim, atasözü, laf biçimi vardır. “El” bunların hepsinde tekil olarak kullanılmıştır.* (2010: 166) Onun vermiş olduğu bu bilgi üzerine çeşitli çalışmalar yapıldığını daha da yapılabileceğini tahmin ediyoruz. Özellikle atasözlerimizde ‘el’ kelimesinin geçtiği yaklaşık 150 atasözü yer almaktadır.

Halkbiliminde özel bir yer olan meddahlık geleneği, onun kaleminde farklı bir anlamda daha kullanılmaktadır. *Söyle meddahını, söyleyeyim kim olduğunu.* (2010: 135) Devamında da meddahlığı açıklamak için politikacıların yanında bulunanlardan örnek vermek amacıyla çeşitli tarihi bilgilerle süslemektedir.

Meddah İzzet Yağcı’yı kitaplarda tanıdım. Öykülerinde, sokaklarıyla, çıkmazları, surları ve kapı tokmaklarıyla İstanbul’u canlandırmış. Dördüncü Murad’ın meddahı Sururi de öyleymiş. Vapurlar, iskeleler, yeni açılan yollar kalmış ondan da. İncili Çavuş’un latifeleri var sonra... (Süreya 2010: 135)

Süreya’nın halk bilimi ve halk şiiri ile ilgili görüşleri hakkında Cevat Akkanat şu bilgileri vermektedir: *Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Dadaloğlu, Karacaoğlan, Köroğlu gibi şairleri incelediğini Türk halk şiiriyle ilgili hazırlanmış yayınlara hayran kaldığını, türküleri çok sevdiğini çeşitli vesilelerle dile getirir.* (2002: 137)

Sonuç

Cemal Süreya bir şair olarak şiirleri üzerinden tanınmakta ve değerlendirilmektedir. Bu makale onu denemeleri üzerinden tanıtmak ve çok yönlülüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Onun çok yönlülüğü bir filozof, eleştirmen ve nüktedan olmasıdır. Ancak Süreya'nın bir başka yönü daha vardır ki o da "Halk bilimci" kimliğidir. Çeşitli yazılarında kimi zaman yoğun eleştiride bulunmasının yanında aynı zamanda halk biliminin bütün alt dallarına hâkim ve folkloru sözde değil bilinçli bir şekilde inceleyen ve onu günümüz edebi akımlarının içinde yaşamasını sağlayan çok yönlü bir düşünce adamıdır. Süreya, kullandığı halk bilimi türlerini zorlama ile değil hayatının bir parçası olarak aktarmış, karşılaştırmış ve uygulamıştır.

Süreya'nın çalışmamıza konu olan *Folklor Şiire Düşman* adlı eseri incelendiğinde bu başlığın onun hayat felsefesinin temeli olan ironi ile doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir.

Aynı zamanda o, *99 Yüz* adlı eserinde de halk bilimi genelinde pek çok halk edebiyatı unsurundan yararlandığı görülmektedir. Örnekler üzerinden yer verilen çalışmamızda Süreya'nın kendi şiir ve düşünce dünyasını Doğu-Batı sentezinde ustaca yansıttığı görülmektedir. Bunun nedeni okuduğu ve etkilendiği Fransız şairlerin olduğu görüşündeyiz. Özellikle Paul Éluard'ın Dadaizm akımından etkilendiği de söylenilebilir. İkinci Yeni Şiir akımının bir temsilcisi olan Süreya imge ve sürrealizmi şiirlerinde kullanmasının yanında aynı zamanda önceki dönem şair ve şiirlerine de uygulamıştır. Böylece Karaca Oğlan'ın şiirlerinde sevgili, yâr ve diğer kavramları değerlendirmiştir. O, Erzurumlu Emrah, Dadaloğlu, Seyranî gibi pek çok halk şairinin şiirlerine de çalışmalarında yer vermiştir. Süreya'ya göre şiirin kuralı olmamalıdır, kelimelerin gücü olmalıdır. Bundan dolayı da türküleri, tekerlemeleri vd. halk şiiri türlerini de incelemiştir.

Süreya, İkinci Yeni Şiir akımının bir temsilcisi olarak, Türk edebiyat ve şiirine konuşmalarında da belirttiği gibi bir farklılık getirmiştir. Onunla birlikte daha önceki dönemde yaşamış ve eser bırakmış olan divan ve halk şairlerinin şiirleri yeni bir bakış açısı ile ele alınmış, kendisinden sonra gelen şairler şiir kalıplarına bağlı kalmadan kelimelerin çok anlamlılığı ve yaşanmışlığı dile getirmişlerdir.

Erken yaşta kaybettiğimiz Cemal Süreya sevenlerine hayatının her alanında yaşadığı gibi ölüm ile de alay edercesine aşağıdaki dizeleri bırakmıştır:

*Ölüyorum tanrım
Bu da oldu işte
Her ölüm erken ölümdür
Biliyorum tanrım.
Ama, ayrıca aldığın şu hayat
Fena değildir ..
Üstü kalsın .. (Duruel 1996: 42)*

NOTLAR

1 <https://sozluk.gov.tr/>

2 Bir yıldız, diğer adı Ülker'dir.

3 Dada, 1916'da Zürih'de doğmuş olan bir sanat akımıdır. I. Dünya Savaşı'nın katliamlarına ve budalalığına duyulan nefretten doğan bu hareket, şok etkisi yaratan taktiklerle ve alay ederek, teknolojik ilerlemeye körü körüne bağlanmanın yüzeyselliğini, Avrupa toplumunun yozlaşmasını, savaş, toplum, gelenek, din ve sanat gibi tüm yerleşik değerleri protesto etmekteydi. Dada hareketi yaratıcı sanatı canlandırma amacıyla yeni deneysel ifade formları bulmak için çaba göstermiştir. Savaşın bitmesinden sonra 1918'de Dada hareketi Almanya'ya sığırdı ve burada aşırı sağın yükselen militer ve milliyetçi politikalarına bir çeşit karşı duruş halini aldı. Dada hareketinin bir diğer önemli özelliği, sürrealizmin önünü açması ve hatta temellerini atmasıdır. Dada hareketinin içinde yer alan pek çok sanatçı daha sonraları sürrealist hareket içinde etkili olmuştur.

Dadaizmin öncülerinden genç Macar şairi Tristan Tzara (1896-1963) 1917'de DADA dergisini çıkarmaya başladı. Bu dergide dadaizmin öncüleri Ball, Hans Arp, Richard Hulsenbek ve Tzara, ses şiiri, anlamdışılık şiir ve şans şiiri adını verdikleri yeni şiir biçimlerini denemeye başladılar. Kısa zaman sonra Fransa'nın önde gelen şairleri de bu dergide çalışmaya başladılar: Aragon, Eluard, Breton ve diğerleri. (<https://mimoza.marmara.edu.tr/~avni/dersbelgeligi/desenyazilari/1sayi/adil.html>) 11/12/2021

KAYNAKÇA

1. Akkanat, Cevat, *Gelenek ve İkinci Yeni Şiiri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
2. Alpaslan, Gonca Gökalp, "Metinlerarası İlişkiler Işığında Cemal Süreya Şiirinin Bileşenleri", *Turkish Studies*, (Prof. Dr. Mustafa Balcı Adına -Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları-), Volume 4 /1-I, 435-463, 08/09/2021 tarihinde https://turkishstudies.net/social-sciences?mod=sayi_detay&sayi_id=242 ağından erişildi.
3. Boratav, Pertev Naili, *Türk Halkbilimi- I 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1995.
4. Duruel, Nursel, *A'dan Z'ye Cemal Süreya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.
5. Oral, Zeynep, "Cemal Süreya'nın Kırlangıç Yaşamı", *Folklor Şiire Düşman Denemeler*, Can Yayınları, İstanbul, 1992.
6. Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
7. Perinçek Feyza- Nursel Duruel, *Cemal Süreya "Şairin Hayatı Şiire Dahil" Cemal Süreya'nın Desenleriyle*, Can Yayınları, İstanbul, 2008.
8. Süreya, Cemal, *99 Yüz İzdüşümler - Söz Senaryosu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
9. Süreya, Cemal, *Folklor Şiire Düşman Denemeler*, Can Yayınları, İstanbul, 1992.